

JEAN DES CARS

DE **W** SAGA
DINASTIEI
INDSOR

DE LA IMPERIUL BRITANIC
LA COMMONWEALTH

Traducere din franceză de
MONICA GRĂDINARU

CUPRINS

Mulțumiri / 9

Cuvânt-înainte / 11

1. 1917: George al V-lea, regele Angliei, nu mai este de origine germană! / 21
2. 1918–1935: George al V-lea sau uniunea națională / 41
3. Un prinț de Wales ciudat / 60
4. 20 ianuarie–10 decembrie 1936: Domnia de 325 de zile a lui Eduard al VIII-lea / 94
5. 10 decembrie 1936: abdicarea, o tragedie și un șoc / 115
6. 1937–1939: Windsor împotriva lui Windsor sau provocările lui George al VI-lea / 130
7. 1940–1945: Windsorii în timpul războiului / 182
8. 1945–1952: Sfârșitul Imperiului / 231
9. 1952–1955: Educația unei regine / 254
10. 1956–1965: Timpul crizelor / 274
11. 1965–1997: Căsătorii, înmormântări, trădări și...
Annus Horribilis / 289
12. 1998–2013: Elisabeta a II-a, senină în ciuda tuturor întâmplărilor? / 325

Genealogie / 339

Indice / 343

1

1917: GEORGE AL V-LEA, REGELE ANGLIEI, NU MAI ESTE DE ORIGINE GERMANĂ!

Londra, marți, 17 iulie 1917. Secretariatul regelui George al V-lea. Primul Război Mondial a început cu aproximativ trei ani în urmă; ne aflăm în cea de-a 348-a zi de lupte, suferințe, eforturi, victorii scump plătite și înfrângeri tragice. Bătălia de la Verdun — care a durat din 21 februarie până în 15 decembrie 1916, adică 300 de zile de lupte fără armistițiu — a costat deja viețile a 300 000 de oameni, francezi și germani deopotrivă. Diferite evenimente, legate de conflict, au agravat situația Alianților înainte de a le schimba destinele într-un mod pozitiv. În Franța, mișcările pacifiste, revoltele și grevele muncitorilor uzinelor de armament, mai ales în lunile ianuarie și mai, au afectat moralul trupelor și au compromis strategia operațiunilor militare. Liderii răzvrătiților sunt executați de regimentele de infanterie. În Irlanda, revolta populară din 24 aprilie, ziua Paștelui, condusă de naționaliști împotriva Marii Britanii, a fost înăbușită în sânge. Guvernul de la Londra i-a acuzat pe germani că erau în spatele insurecției. De fapt, aceste mișcări sunt ecoul revoluției rusești care a izbucnit la începutul lui martie* și a provocat abdicarea țarului Nicolae al II-lea, a cărui soție este una dintre nepoatele reginei Victoria și al cărui imperiu, încă din vara lui 1914, precum fusese convenit, participa la război alături de francezi și britanici. O lună mai târziu, la începutul lui aprilie, Statele Unite ale Americii declară război Germaniei,

* Stil vechi: 23 februarie–3 martie 1917; stil nou: 8–16 martie 1917. (N. red.)

iar primele trupe americane sosesc în Europa în iunie. Soldații ajunși pe bătrânul continent strigă cu entuziasm: „La Fayette, iată-ne!“ Nu mai este un război european, ci unul mondial.

Încă de la începutul ostilităților, opinia publică britanică începuse să respingă tot ceea ce aparținea civilizației și culturii inamicului, inclusiv câinii din rasa ciobănesc german. La fel ca în timpul ocupației provinciilor Alsacia și Lorena de către imperiul lui Wilhelm al II-lea, să mănânci o *choucrouste** putea fi considerat un act de sabotaj... Chiar și cuvântul *Sauerkraut*** fusese înlocuit cu o expresie surprinzătoare, *liberty cabbage* („varza libertății“): un destin neașteptat pentru această legumă! Dintr-odată, un apropiat al familiei regale, primul lord al Amiralității, amiralul Battenberg — tatăl viitorului ultim vicerege al Indiilor, lordul Louis Mountbatten — devenise victima acestui boicot. Numele comandantului suprem al Marinei Regale avea o consonanță prea germanică. De asemenea, în tot Imperiul părea de neconceput ca suveranul cu reședință la Palatul Buckingham să fie de origine germană. Mai mult, era culmea ca războiul să opună direct doi nepoți ai legendarei regine Victoria: într-adevăr, Wilhelm al II-lea și George al V-lea erau veri... primari!

În vara lui 1914, decenii de resentimente și de neîncredere, înfășurate în alianțe de circumstanță, inclusiv căsătorii fuseseră pulverizate de interesele superioare de stat, ca să nu mai menționăm rolul „negustorilor de tunuri“. Această stranie situație nu era decât prelungirea tensionată a unei încurcături dinastice care începuse cu exact două secole în urmă.

Din 1714, suveranii Angliei sunt... germani

În lunga sa istorie, începând cu William Cuceritorul, câștigătorul Bătăliei de la Hastings, din 1066, Coroana britanică a cunoscut diverse dinastii. Regilor normanzi le-au succedat casele Plantagenet, Lancaster, York, Tudor și Stuart. În 1714, un principe elector*** de Hanovra, în vârstă de 54 de ani, a urcat pe tronul Angliei sub numele de George I. Reprezentant al ramurii protestante celei mai apropiate de dinastia precedentă, el era strănepotul lui Iacob I, singurul catolic din Casa Stuart. Fără să cunoască

* Varză acră gătită după o rețetă din Alsacia. (N. red.)

** „Varză acră“, în original, în limba germană. (N. red.)

*** Membru al colegiului care îl alegea pe împăratul Romano-German. (N. red.)

limba engleză, noul rege era mai interesat de țara sa de origine decât de Anglia, unde locuia foarte rar. Din perioada domniei lui datează tradiția Cabinetului de a depinde esențial de Parlament, în loc să fie supus voinței monarhului. Dezvoltarea parlamentarismului dincolo de Canalul Mânecii începe din acea epocă. Patru suverani mai târziu, la vârsta de 18 ani, în 1837, Victoria îi urmează la tron unchiului ei George al IV-lea, un dandy vicios, complet discreditat de viața scandaloasă pe care o ducea. Printre realizările demne de consemnat ale domniei prestigioase și excepțional de lungi a reginei Victoria sunt stabilizarea monarhiei și alegerea castelului Windsor ca loc de refugiu — chiar dacă reședința oficială a suveranului britanic, încă de la încoronarea reginei în 1837, era Palatul Buckingham*. La Windsor, ea trăiește și primește oaspeți, conferindu-i fortăreței refăcute o celebritate definitivă. De acest castel, unic din toate punctele de vedere, se leagă atât fericirea, cât și autoritatea ei. În momentul întronării ei, Victoria este considerată capricioasă și puțin nebună, ceea ce dăunează prestigiului monarhiei, fragile și contestate. Oare nu este ea nepoata „regelui nebun“, George al III-lea, un alt suveran din Casa de Hanovra, care își pierduse și mințile, și coloniile americane în timpul războiului acestora pentru independență, susținut de Ludovic al XVI-lea?

Această regină scundă, măsurând doar un metru cincizeci, este plină de energie și foarte inteligentă. Trebuie să ajungă repede să fie iubită și respectată de supușii ei. Victoria se impune prin autoritate, prin activitatea și prin calitățile ei. La 11 ani, scrisese: „Voi fi înțeleaptă.“ Presimțea că urma la tron, de vreme ce, la încoronarea unchiului ei George al IV-lea, Victoria de Hanovra devenea moștenitoare prezumtivă. Încoronată la abația Westminster, în 28 iunie 1838, tânăra regină își arogă trei drepturi esențiale, pe care niciun guvern, fie el conservator sau liberal, nu va putea să i le retragă: „dreptul de a fi consultată, dreptul de a încuraja, dreptul de a avertiza“. Fără să fie ea însăși atotputernică, ea va încarna puterea.

După regretabilele rătăcirii ale predecesorilor săi, Victoria oferă o nouă înfățișare Coroanei și îi aplică un adjectiv: există o eră victoriană, după cum existase o epocă elisabetană. Monarhia victoriană ne pare acum mecanică și, câteodată, impersonală, deoarece trebuia să fie înălțată pentru a se proteja și întări, într-un cuvânt, pentru a se impune.

* Totuși, până astăzi, curtea Angliei poartă încă numele oficial de „Curtea de la Saint-James“, referindu-se la Palatul Saint-James, o rezidență a Tudorilor dorită de Henric al VIII-lea și refăcută mai târziu. Chiar dacă palatul nu mai adăpostește decât serviciile lordului șambelan, ambasadorii sunt în continuare acreditați pe lângă Curtea de la Saint-James.

Regina Victoria lansează o modă: se mărită în alb!

Respect pentru oameni și cărți

Tânăra Victoria duce o adevărată bătălie pentru a-și elibera regatul de orice influență continentală. Din acest motiv, își alungă de la Curte propria mamă, încă impregnată de originile sale germane. Pândită de nenumărați pretendenți, cea supranumită „trandafirul Angliei“ nu se poate căsători decât cu un protestant. Din culise acționează Leopold I, primul rege al belgienilor. Și el provine din bogatul rezervor al familiei de Saxa-Coburg și Gotha, care a legat deja mai multe alianțe cu membri ai Casei Regale a Marii Britanii. Înainte de a fi ales rege al belgienilor în 1830, pentru o scurtă perioadă de timp Leopold fusese soțul prințesei Charlotte-Augusta*, unica fiică a prințului regent, viitorul George al IV-lea. La Windsor Victoria cade sub farmecul vărului ei Albert, în 10 octombrie 1839, când notează în jurnal: „Albert este de o frumusețe izbitoare. Este foarte amabil și fără afectare. Într-un singur cuvânt care să spună tot: este fermecător.“

Duminică, 10 februarie 1840, Victoria se căsătorește cu Albert de Saxa-Coburg și Gotha, după o indispensabilă formalitate privind starea civilă. Într-adevăr, guvernul și Parlamentul s-au grăbit să voteze un proiect de lege prin care soțul a fost naturalizat. Regina nu se putea mărita cu un străin, ci doar cu unul dintre supușii săi. Schimbând obiceiul de până atunci, Victoria îi oferă soțului ei titlul de Alteță Regală și rangul de mareșal, dar în același timp reduce lista civilă de la 50 000 la 30 000 de lire sterline anual, sumă alocată până atunci soțiilor precedentilor monarhi. Victoria, care va simboliza atât de multe tradiții, începe prin a le schimba: înfășurată în satin alb și dantelă, regina se mărită în alb, modă care va fi adoptată în Occident. Și, pentru a simplifica statutul lui Albert, hotărăște prin decret că el va avea întâietate imediat după ea, „exceptând situația că un alt rang i-ar fi fost acordat de Parlament“.

Chiar dacă, oficial, Victoria se căsătorește cu un englez, coroana din trandafiri și flori de portocal împletite cu un fir de mirt, cu care este împodobită, este o veche tradiție germană. De vreme ce Maria Tudor fusese catolică, Elisabeta I rămăsese celibatară, iar Anna Stuart era deja soția lui George al Danemarcei când a ocupat tronul în 1702, pentru prima dată, o regină a Angliei se mărită după ritul anglican.

Și tot la Windsor a vrut să petreacă tânăra regină câteva zile din luna de miere cu scumpul ei Albert — o noutate pentru acea epocă. În ciuda unei

* Prințesa Charlotte-Augusta a murit la prima naștere, la un an după ce se căsătorise cu Leopold. (N.T.)

migrene sâcâitoare în dimineața celei de-a doua zi, ea a notat în jurnal: „Ce fericire să ai un asemenea soț!“ Înțelegem de ce Windsor a rămas de atunci atât de apreciat de familia regală...

Tot acolo, în 10 octombrie 1844, Victoria l-a primit pe Ludovic-Filip I, în cinstea căruia a oferit a doua zi, în St George's Chapel, un mare banchet. Regele francezilor i-a oferit suveranei trăsura cu banchete albastre în care sosise, iar vehiculul, odinioară tras de patru cai, este păstrat astăzi în grajdurile regale ale Palatului Buckingham. Nicolae I al Rusiei, „șarul de fier“ care se considera jandarmul Europei, a venit de asemenea acolo în vizită oficială și, impresionat la rândul său de obiceiurile englezești pe atunci foarte la modă, a plecat cu ideea de a construi un *cottage** în parcul palatului său de la Petrodvoreț (Peterhof), pe malul Mării Baltice.

La Windsor, Napoleon al III-lea jură credință reginei Angliei!

După ce a ezitat pentru o vreme, într-un final, sedusă de farmecul lui Napoleon al III-lea și de eleganța împărătesei Eugenia, Victoria i-a invitat la Windsor în 18 aprilie 1855, într-o perioadă în care Marea Britanie și Franța erau aliate împotriva Rusiei în Războiul Crimeii. În minunata capelă St George, Victoria l-a onorat pe împăratul francezilor, căruia i-a oferit panglica albastră a Foarte nobilului ordin al Jartierei, cea mai distinsă dintre decorațiile Coroanei, creată în secolul al XIV-lea cu deviza, nu mai puțin distinsă, „*Honni soit qui mal y pense*“**. Pe bună dreptate, ce părere ar fi avut unchiul destinatarului, adică Napoleon I? Nepotul său a depus un jurământ de credință... față de regina Angliei, într-o epocă în care ultimul monarh francez care fusese investit cu acest ordin ce se reunește o dată pe an la Windsor era un Bourbon, Ludovic al XVIII-lea, pe atunci aflat în exil. Cel puțin, Napoleon al III-lea era la putere și în mod sincer anglofil.

Dar să mai și oferi apoi suveranilor francezi un bal în splendida sală gotică vecină (30x14 metri), construită în anii 1820–1830, reprezenta o serioasă provocare diplomatică. Într-adevăr, sala, numită oficial „Waterloo“,

* Casă mică, elegantă, la țară. (N. red.)

** „Blestemat fie cel ce gândește de rău“ sunt cuvintele rostite de Eduard al III-lea, pentru a opri zâmbetele malițioase ale celor din jur, când l-au văzut culegând de pe jos jarteaua pierdută de iubita lui, contesa de Salisbury. (N.t.)

este pavoazată cu portretele (pictate de Thomas Lawrence) ale principalilor regi, conducători politici și șefi militari care contribuieră la victoria finală asupra lui Napoleon, în 1815. Să-l primești acolo pe nepotul celui mai îndârjit dintre adversarii Angliei, amintindu-i de greaua înfrângere, era delicat! Pentru ca oaspeții să nu fie ofensați, pe durata galei Sala Waterloo a fost redenumită Sala istorică... Prin această manevră abilă nimeni nu era jignit. Până la urmă, orice dineu la Windsor este o pagină de istorie.*

Uniunea dintre Victoria și Albert este fără umbră, binecuvântată de nouă copii, dar spulberată de moartea prematură a prințului-consort în 1861. Victoria rămâne neconsolată și cade într-o apatie vecină cu nebunia. Purtând doliu, Victoria, regina văduvă — pe care prim-ministrul ei favorit Disraeli a proclamat-o împărăteasă a Indiilor în 1877 —, devine un formidabil exemplu de stabilitate a statului. Garantă a echilibrului instituțiilor și a principiului alternanței la putere, ea se desolidarizează câteodată de prim-miniștrii săi, așa cum s-a întâmplat în anumite situații cu Palmerston și Gladstone. În timpul celor 64 de ani cât Victoria s-a aflat în fruntea Marii Britanii, Franța a cunoscut 12 șefi de stat, două dinastii și trei revoluții, Prusia cinci monarhi, Spania patru suverani, două dinastii și nenumărate lovituri de stat într-un nesfârșit război civil (primul dintre ele). Prin longevitatea domniei sale, Victoria nu numai că a stabilizat monarhia, dar până la urmă i-a oferit și caracterul englezesc într-un mod magistral. A fost epoca de aur a castelului Windsor; acest vast loc în care monarhii își petreceau vacanțele s-a metamorfozat într-un magnific palat menit să-i primească pe șefii de state străine. Situat aproape de Londra, la mijlocul secolului al XIX-lea Windsor a devenit, prin voința reginei, o veritabilă ambasadă a tradițiilor englezești în serviciul relațiilor externe, cărora suverana le acorda o atenție deosebită.

Suverana posedă niște calități psihologice rare. Lordul Salisbury, succesorul lui Disraeli din 1885 până în 1892, mărturisește: „Atunci când știam ce gândea regina, aproape sigur știam părerea supușilor ei și mai ales a clasei de mijloc.“**

* Tradiția acestui efemer schimb de nume este încă folosită în cazul oaspeților francezi. Așa s-a întâmplat în 2004, cu ocazia vizitei președintelui Jacques Chirac, care a asistat la o reprezentație a celebrei comedii muzicale ce făcea furori la Londra, *Les Misérables*. Cu ocazia dineului de stat în ținută de gală și rochie lungă, oferit de regină în 26 martie 2008 în onoarea președintelui Nicolas Sarkozy, a soției lui și a unei delegații a guvernului francez, doamna Rachida Dati, pe atunci ministru francez al justiției, a făcut senzație cu o rochie foarte decoltată — se poate verifica vizionând filmul care rulează în buclă pentru milioanele de vizitatori.

** Andrew Roberts, *Salisbury, Victorian Titan*, Weindenfeld & Nicolson, Londra, 1999.

Din respect pentru obiceiurile britanice, Victoria o sfătuia pe fiica sa Vicky, devenită prințesă moștenitoare a Prusiei, să nu bea decât ceai englezesc în castelul ei de la Potsdam, de lângă Berlin! Până la sfârșitul zilelor sale regina nu a avut încredere în Wilhelm al II-lea, membru al Casei de Hohenzollern, rege al Prusiei și împărat al Germaniei, care îi era nepot. Același sfat la prudență în ce-l privea pe Wilhelm l-a oferit și fiului ei, prințul de Wales, pe care l-a ținut mereu departe de afacerile de stat. Eduard a fost foarte răbdător, de vreme ce mama lui nu s-a stins decât în zorii secolului XX, în 22 ianuarie 1901. El avea deja 60 de ani când a fost încoronat rege, sub numele Eduard al VII-lea.

Regele Angliei Eduard al VII-lea, un francofil entuziast

De o jovialitate molipsitoare și entuziasmantă, noul suveran își dezarmează adversarii prin observațiile lui foarte chibzuite. Inteligent și vizionar, este bine informat în ceea ce privește situația internațională. Chefliu, iubitor al plăcerilor lumești, este renumit pentru cuceririle sale la Paris. Într-o seară, într-una dintre incursiunile lui la Moulin-Rouge, pe vremea când încă era prinț de Wales, a oferit reginei cancanului, faimoasa Goulue*, o sticlă mare de șampanie. Dansatoarea îl apostrofase cu tot sarcasmul de care era în stare: „Hei, al galezilor** , plătești tu șampania?“ Aventurile galante ale prințului și dezinvoltura lui făceau deliciul cabaretelor din Montmartre. Într-o altă seară, fiul Victoriei stătea la una dintre mesele de la Le Chat Noir, local renumit de pe bulevardul Rochechouart al cărui patron, Rodolphe Salis, își găsea plăcerea în a-și insulta clienții. Avertizat de polițiști cu pălării melon, amfitrionul a acceptat să nu se lege decât de longevitatea reginei: „Așadar, *Monseigneur*, cum mai e mămică? Tot așa de bine se ține?“ Cel interpelat i-ar fi răspuns zâmbind: „Slavă Domnului, da! Vă mulțumesc, domnule dragă.“

În sfârșit ajuns pe tron, Eduard al VII-lea nu s-a mai arătat interesat doar de francezi și de agitata „viață pariziană“. Acest francofil era neliniștit de rolul mondial pe care Germania se pregătea să-l joace. Din domnia

* La Goulue (Gurmanda) a fost numele de scenă al Luizei Weber, renumită dansatoare de cabaret, cunoscută și ca „Regina Montmartre-ului“. (N.t.)

** În original, „d'Galles“, o traducere în franceză a titlului de Prince of Wales. (N. red.)

lui scurtă (1901–1910), dar decisivă, istoria a reținut mai ales că acest monarh amabil, excelent vorbitor de franceză, îi fermecase pe „mâncătorii de broaște”*, inclusiv pe președintele Émile Loubet, un meridional rotofei mai scund decât regele, care l-a primit într-o vineri, în 1 mai 1903, în gara din Bois de Boulogne. Eduard al VII-lea venea să negocieze constituirea faimoasei Triple Înțelegeri. Dar auspiciile nu erau favorabile. Într-adevăr, cu patru ani mai devreme, cucerirea Africii Centrale de către britanici îi constrânsese pe francezi să evacueze Fashoda, în Sudan. În Franța incidentul a fost considerat o umilință. Regina Victoria își amânase *sine die* sejurul anual pe Coasta de Azur. Încă și mai grav: exista temerea ca englezii să nu renunțe la plimbarea lor la Nisa. În fine, nenumărați francezi se alăturaseră burilor în războiul din Transvaal.**

Prima zi a vizitei de stat a lui Eduard al VII-lea la Paris fusese punctată de o serie de gesturi ostile. Pe bulevardul Flandrin, regeștile urechi au auzit strigăte precum „Trăiască Ioana d’Arc!” — o problemă veche de patru sute de ani. Seara, la sosirea la Comédie-Française, monarhul a fost primit în fluierăturile anarhiștilor. Când regele a apărut în loja oficială, spectatorii l-au întâmpinat în picioare, dar în tăcere și chiar cu răceală. Nimeni nu a schițat vreun gest, în afara „aplaudacilor”, deconspirați și ridiculați de ceilalți oameni prezenți în sală. Majestatea Sa nu era binevenită. Dar atmosfera s-a schimbat în timpul antractului. Eduard al VII-lea s-a dus în foaier ca să fumeze un trabuc, unul dintre obiceiurile sale princiare; observând-o pe fermecătoarea Jeanne Grenier, cu vocea sa puternică și bine timbrată i-a spus: „Domnișoară, îmi amintesc că v-am aplaudat la Londra. Ați reprezentat acolo toată grația și întregul spirit al Franței.”

După cum era de așteptat, complimentul a făcut înconjurul teatrului. Când suveranul s-a întors în lojă, spectatorii, în picioare, l-au aplaudat călduros, fără intervenția „aplaudacilor”. Într-o singură oră întregul Paris era la curent cu ceea ce se întâmplase. A doua zi, de dimineață, prin intermediul ziarelor, francezii au aflat despre curtenitoarele atenții ale regelui Angliei cu spirit reconciliator. A doua zi, la primărie, oaspetele a declarat chiar că se simte ca acasă la Paris. Este adevărat că venea adesea acolo. În cea de-a treia zi, din gara de la Bois de Boulogne, trenul său special a plecat în zgomotul manifestărilor de entuziasm ale francezilor. Devenit

* Poreclă dată francezilor de englezi și germani, calc lingvistic după englezescul *frog-eaters*. (N. red.)

** Referire la Primul Război al Burilor (1880–1881), între Imperiul Britanic și buriile de limbă neerlandeză, în timpul cărora au fost înființate două republici independente: Republica Orange și Republica Sud-Africană, numită și Transvaal. (N.t.)

favoritul parizienilor, atât de capricioși când vine vorba să aclame pe cineva, Eduard al VII-lea s-a dovedit un expert în relații publice. El a reluat chiar și ideea — foarte veche! — a tunelului pe sub Canalul Mânecii!

Fără Eduard al VII-lea, Tripla Înțelegere nu s-ar fi putut încheia

Regele a jucat rolul unui catalizator. Fără abilitatea și personalitatea lui prietenoasă, Antanta ar fi rămas un proiect teoretic. Dar a fost nevoie de încă 11 luni de târguială aprigă și de întoarcerea vizitei, efectuată de președintele Loubet, pentru ca acordul să fie concretizat. Antanta cordială a fost deci semnată în 8 aprilie 1904, în prezența ministrului francez al afacerilor externe Théophile Delcassé, un individ chel, cu mustață, purtând lornion, fost jurnalist, calm și prudent, intrat în politică în 1889. Chiar dacă ambasadorul Franței, impetuosul dar descurcărețul Paul Cambon, era foarte apreciat de Foreign Office (Ministerul britanic de Externe) și de ministrul său lordul Lansdowne — care-l menționa pe Talleyrand printre strămoșii săi, fapt deloc neglijabil —, a fost necesar ca Eduard să intervină cu toată influența sa, cu toată dragostea pentru Franța și teama lui de Germania, pentru a pune capăt izolării diplomatice a Franței.

Antanta cordială, pact în patru articole, era mai degrabă o lichidare a diferendelor coloniale decât un tratat de alianță, dar avea avantajul de a confirma rolul internațional al Franței după ce se încheiasse și alianța franco-rusă. În paralel, o apropiere între britanici și ruși dădea speranțe pentru schițarea unei Triple Înțelegeri între Regatul Unit al Marii Britanii, Republica Franceză și Imperiul Rus. Depeșele trimise de ambasadorii germani la Paris și la Londra revelau această strategie ce va distruge opera lui Bismarck.

Eduard al VII-lea, prin cuvintele sale clare și spiritul fin, îi convinsese pe republicanii galici. La Camera Comunelor, un parlamentar saluta perspicacitatea regelui. Era triumful „dictaturii tactului“. Zece ani mai târziu, ea se va fi transformat într-o acțiune organizată și într-un imens sacrificiu.*

Din vara lui 1914, Tripla Înțelegere devenise o alianță strategică și tactică, chiar dacă obiectivele și mijloacele nu i se armonizaseră întotdeauna.

* Britanicii au avut cele mai multe victime în Franța, mai ales în timpul Bătăliei de pe Somme. Între 4 august 1914 și 11 noiembrie 1918, 780 000 de soldați britanici au murit și de două ori mai mulți au fost răniți.